

atilla yayla ile liberalizm, demokrasi, liberaller, islamcılar ve türkiye üzerine söyleşi

*Prof. Dr. Atilla Yayla Türkiye'deki liberallerin duayenlerinden. 1990'lı yılların başlarında Mustafa Erdoğan'la birlikte Liberal Düşünce Topluluğunu kurmuş, bugüne kadar ilgili Topluluk bünyesinde etkin rol almış ve pek çok kültürel-entellektüel faaliyete imza atmış bir liberal akademisyen. "Benim dünya görüşüm üç temel değer etrafında dönmektedir: Hürriyet, adalet ve barış. İnanıyorum ki bu hem insani ve ahlâki bir kişisel hayat yaşayabilmenin, hem de toplumsal barışı ve nihayet gelişme ve refahı sağlayabilmenin vazgeçilmez şartlarıdır" diyor. Uzun yıllar Ankara'da, Gazi Üniversitesi'nde görev yaptıktan sonra, ilerde üniversiteye dönüştürülmesi planlanan bir projede görev almak üzere, yakın geçmişte İstanbul'un yolunu tutmuş durumda. Atilla hoca ile Eskişeni'nin bu özel sayısı için liberalizm, liberaller ve Türkiye üzerine bir söyleşi yapalım istedik. (Ed.)**

ATILLA YAYLA
Araştırmacı, Yazar

Eskişeni: Öncelikle size şunu sormak istiyorum. Liberalizm nedir? Din mi, ideoloji mi, siyasi veya iktisadi bir sistem midir?

Atilla Yayla: Liberalizmin ne olduğu hakkında yazarların meşreplerine göre farklı noktalara vardığını görüyoruz. Bu senin sorun içerisinde bir noktayı netleştirmek lazım. Liberalizm bir din değildir tabii ki; yahut da dinî bir nitelik kazanma potansiyeline sahip bir ideoloji değildir. Sosyalizm gibi dinî nitelik kazanan bir ideoloji veya Kemalizm gibi dine dönüşme potansiyeli olan düşünce yapısıyla karşılaştırılırsa, liberalizmin bu vasıflara sahip olmadığını görüyoruz. Aslında liberalizmin bir ideoloji olup

olmadığı da tartışılıyor. Bazı yazarlar ideoloji kavramını pek beğenmiyorlar. İdeoloji deyince kesin olarak sınırları belirlenmiş, donmuş, değişmeye ve ilerlemeye açık olmayan bir fikir veya fikirler demeti akla geliyor. Halbuki liberaller, liberalizmin böyle olmadığını, birkaç temel düsturu olmakla beraber zamana, zemine, şartlara bağlı olarak değişebileceğini, belirli ölçüde değişebileceğini düşünüyorlar. Bu yüzden liberalizme bir ideolojiden ziyade bir düşünce demeti, bir düşünce yaklaşımı olarak bakma eğilimindedirler. Ama bir taraftan da, sonuna '-izm' kelimesini aldığına göre liberalizmin bir şekilde ideoloji olduğunu da söylemek gerekir. Eğer liberalizmi bir ideoloji olarak kabul edersek bu sefer şu ayrımı yapmamız gerekir: sert ideoloji-yumuşak ideoloji, yahut tamamlanmış ideoloji-tamamlanmamış ideoloji ayrımı. Liberalizmin sert, katı, tamamlanmış bir ideoloji değil, yumuşak ve esnek, gelişmekte olan bir ideoloji olduğunu söylememiz gerekir. Muhteva olarak da bakıldığında, aslında liberalizm belki bir çeşit özgürlük teorisi olduğu söylenebilir. Liberalizmin çözüm aradığı temel sorun, beraber yaşama problemine en düşük maliyetli cevabı geliştirme sorunudur.

Eskireni: Hocam peki liberalizmin iktisadi ya da siyasi alandaki tezahürleri nelerdir? Hangi siyasi ve iktisadi modeller liberaldir diyebiliriz?

Atilla Yayla: Liberalizmin siyasi ve iktisadi iki ana boyutu olduğu söylenebilir. Bazı liberal yazarlar iktisatçı oldukları için, iktisat teorisi ve iktisat projeksiyonları arasından liberal düşünceler çıktığı için ve onlar iktisadi terimlerle liberal teoriyi açıklamaya çalıştıkları için, bu kaynaktan beslenen, sadece o kaynaktan beslenenler açısından liberalizmin bir çeşit iktisadi teori veya iktisadi yaklaşım olduğu düşünülebilir. Mesela Norman Barry biraz önce söylediğimiz ayrımı yapıyor. Bu açıdan liberalizm daha ziyade iktisatçı düşünürlerin sorunsalcı yaklaşımını ifade etmek için kullanılması gereken bir kavram oluyor; Adam Smith'in devamı gibi. Buna karşılık bugün liberteryenizm dediğimiz bir tür de liberalizmin bir türü de daha çok liberal teoriyi ahlâki temeller üzerinde ve bir doğal haklar temeli üzerine bina etmeye çalışan bir yaklaşım oluyor. Ama kabaca hem siyasi hem iktisadi ayağı olan bir yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz. O zaman iktisadi ayağı şüphesiz piyasa ekonomisidir, bütün kurumlarıyla bir-

likte piyasa ekonomisidir; siyasi ayağı da temel siyasi hakların varlığı, insanların siyasi rutine katılma hakkına sahip olması, sivil özgürlüklerin bulunması, gibi noktaların bulunması diyebiliriz.

Eskireni: Peki hocam, liberalizme başlıca alternatif olan ideolojiler nelerdir? Örneğin muhafazakârlık, sosyalizm, milliyetçilik, ulusalcılık gibi ideolojilerle kıyaslandığında, liberalizmin bunlarla benzeşen ya da ayrışan önemli yönleri nelerdir?

Atilla Yayla: Şimdi siyasi ideolojilerin yelpazesine baktığımız zaman, bir sürü ideoloji görüyoruz. Mesela ideolojiler bir yaklaşıma göre, mesela dünya siyasi yelpaze yaklaşımı olarak kabul edilen görüşe göre ideolojiler “sağcı” ve “solcu” diye önce ikiye ayrılıyor; sonra sağcı ideolojiler kendi içinde, solcu ideolojiler de kendi içinde sınıflandırılıyorlar. Bu bir

Öncelikle çeşit çeşit liberal olduğunu kabul etmemiz gerekir. Ben liberalizmi şöyle tasnif ediyorum: Parçalı liberaller, sekteryen liberaller, konjonktürel liberaller diye üç grupta toplayacağım liberallerle karşı karşıyayız.

yaklaşım, ama bu yaklaşım biraz eskimiş bir yaklaşım; yani bugünkü siyasi yelpazeyi tam ifade etmeyen bir yaklaşım. Bu yüzden çok ciddiye alınmaması gerektiği söylenebilir. Bugünkü liberal siyasi yaklaşımın temelinde değişim taraftarlığı ve değişim karşıtlığı yatıyor. Liberal teoriyi tarihi itibarıyla incelediğimizde aslında liberal teorinin bir dönem için en fazla değişiklik talep eden; aristokrasinin imtiyazlarına karşı, sorgulanamaz kişilere karşı, bireyi cemiyet içinde eriten yaklaşımlara karşı değişim talep eden bir yaklaşım olduğunu görüyoruz. Ama iyi kötü liberal bir düzenin tesis edildiği bir yerde de liberal düzenin temel dinamiklerinin korunması çabasını görüyoruz. Bu bakımdan, değişim ölçütü açısından bakarak ideolojileri sağ diye sol diye tanımlandırmak çok doğru değil. Başka kıstaslar eklenebilir. Birçok yazar aslında ideolojiyi, siyasi ideolojilerin yelpazesini zengin görmekle beraber, bunun o kadar da zengin olmadığını, ideolojilerin iki ana çizgiye indirilebileceğini düşünmektedirler. Böyle bakıldığında elde iki büyük ideoloji kalıyor: liberalizm ve

sosyalizm. Bunlar birbirinin rakibidirler. Şüphesiz teoride “pür”¹ olsalar bile, pratikte tamamen pür olarak bulduklarını söylemek doğru olmaz. Pür liberalizm hiçbir zaman olmamıştır. Pür sosyalizm belki ideale daha fazla yaklaşmıştır, ama hiçbir zaman pür sosyalizm olarak, pür haliyle karşılaşmadık biz. Bu yaklaşım bana epeyce mantıklı geliyor. İki büyük yaklaşım var, liberalizm ve sosyalizm. Diğer ideolojiler bağlamında bunların çeşitli kombinasyonuyla karşı karşıyayız diyebiliriz.

Eskireni: Hocam, “liberal” sıfatı liberalizm ideolojisine bağlı olmayan kişiler için de kullanılabilir mi? Bu bağlamda “liberal İslam,” “liberal demokrat,” “liberal iktisatçı,” “liberal Müslüman” gibi tanımlamalar doğru mudur, kullanılabilir mi?

Atilla Yayla: Şimdi öncelikle çeşit çeşit liberal olduğunu kabul etmemiz gerekir. Ben liberalizmi şöyle tasnif ediyorum: parçalı liberaller, sekteryen liberaller, konjonktürel liberaller diye üç grupta toplayacağım liberallerle karşı karşıyayız. Parçalı liberaller liberal teorinin bütün alanlarıyla kabul edilmesini benimsemek yerine belli bir alanda liberal teoriyi kabul eden, diğer alanlarda liberal fikirleri reddeden kimselerdir. Mesela, diyelim ki kendine sol liberal diyen birisi liberal siyasi fikirleri kabul eder; ama liberal iktisadi fikirleri reddeder. Dolayısıyla sol liberal denilen kişi bir “parçalı liberal”dir. Yahut bunun tersi de olabilir. İktisadi fikirleri, piyasa ekonomisini kabul etmektedir; ama siyasi liberalizme gelince, siyasi liberalizmin bir esası olarak sivil hürriyetleri savunmaya gelince, orada “dur” der. Bunun da örnekleri var. Mesela piyasa ekonomisini tanı; ama meselâ insanların kılık kıyafet özgürlüğüne karşı çıkar. Buna parçalı liberal diyoruz. Sekteryen liberaller var. Sekteryen liberaller daha ziyade kendi işlerine yarayan alanlardaki liberal tezleri savunan, ama öbür alanlarda ya özgürlük fikrine karşı olan, daha doğrusu özgürlük fikrinin tezahürlerine karşı olanlar. Özgürlük fikrine karşı çıkan pek yoktur ama, onun tezahürlerine karşı çıkmak mümkündür. Başka bir deyişle, özgürlüğü sadece kendi işine yaradığı alanlarda görmeyi arzu eden liberaller vardır. Mesela şöyle söyleyeyim: bir muhafazakâr din özgürlüğünün baskı altında olduğu bir yerde liberal terimlere dayanarak özgürlüğü savunuyorsa, buna karşılık, kişilerin mesela mini eteği de kapsayan kılık kıyafet özgürlüğü, yahut da küpe takmasını da kapsayan tercih özgürlüğü konusunda ‘Olmaz, ben bunu kabul

edemem; bu bizim savunabileceğimiz bir şey değil' diyorsa, bu kişi sekteryen bir liberaldir. Çünkü din özgürlüğü doğrudan doğruya onun yararlandığı bir özgürlüktür. Fakat, mesela küpe takma özgürlüğünün, insanın kılık kıyafetini seçmesinin bir yansıması olarak küpe takma veya mini etek giymenin kendi hayatında bir yeri olmadığı için, bunun önemli olduğunu düşünmemekte; bundan dolayı da karşı çıkmaktadır. Muhafazakârlar açısından bakıldığında özellikle cinsel tercihler alanında bunun problemli bir yaklaşım olduğu görülüyor.

Bir muhafazakârın sekteryen liberali kendisini şöyle de gösterebilir. Meselâ diyelim ki namaz kılma üzerine yapılan baskılara itiraz etmesi; çünkü din özgürlüğü genel özgürlüğün bir yansımasıdır ve kendisini doğrudan doğruya etkilemektedir. Ama meselâ, aynı kişi Cemevinin ibadethane olarak kabul edilmesi konusunda özgürlükçü değildir; çünkü onun izahına göre tarihimizde bu yokmuş; efendim, hiçbir zaman Cemevleri ibadethane statüsü almamıştır; zaten Alevîlik ya İslam'ın içerisindeydi yahut da folklorik bir şeydir vs. vs. Sanatçılarda da bu tipik sekteryen liberal eğilimleri görürüz. Sanatçılar tabii mesleki faaliyet itibarıyla özgürlüğe dayanmak mecburiyetindedirler. Çünkü resmi görüşlere ters olan, yahut da toplumda çoğunluk teşkil eden veya toplumda ağırlığı olan kişilerin görüşlerine ters bir şeyleri söylemeleri ya da savunmaları gerekebilir, o yüzden özgürlüğü, mesela sanatta isterler. Ama siyasete gelince meselâ muhafazakârlardan birinin parti kurması veya teşkilatlanması onları rahatsız ediyor olabilir. Yahut da dindarların kendilerini dinî kıyafetleriyle toplumda gösteriyor olmaları, dinî fikir ve görüşlerin, dini tarzların tezahür etmesinden rahatsız olabilirler. Bunlar sekteryen liberallerdir.

Bir de konjonktürel liberaller vardır. Konjonktürel liberaller, liberalizmi parçalı ve sekteryen liberallerden daha da zayıf savunur durumdadırlar; çünkü onlar liberal tezleri, liberal değerleri doğru oldukları, ahlakî, felsefî nedenlerle veya pratik olarak ispatlandıkları için savunmazlar. Dönemin şartları dolayısıyla savunurlar. Eğer liberal değerler yükselmedeyse, yani bireysellik meselâ, bireysel tercihlerin kıymetli olması vs. gibi şeyler tercih ediliyorsa, piyasa ekonomisi mesela, bunları savunurlar. İşte "bütün dünya buraya gidiyor, çağdaşlık budur, o halde biz bu değerleri savunmalıyız" derler. Ama tersi olduğu zaman, mesela bütün dünyada diyelim ki kolektivist

ekonomiler öne çıkıyor, özel mülkiyetin ilga edilmesi bütün dünyada moda oldu falan, o zaman konjonktürel liberaller hemen şu fikre döneceklerdir. 'Ya şimdi yükselen değer budur, dünyada bu değerler yayılmaktadır, dolayısıyla o değerleri savunmamız gerekir' diyeceklerdir. Önce bu tespiti yapmak lazım. Tabii, bir de meselâ, benim kendimi de dahil ettiğim, felsefî anlamda liberaller var. Bu liberaller, liberal özgürlük teorisini bütün olarak kabul eden ve liberal özgürlük teorisinin bütün açılımlarını, hoşlarına gidecek de olsa gitmeyecek de olsa, savunmayı

Şimdi Müslüman liberal, liberal Müslüman gibi şeylere geldiğimiz zaman bu ikisini bir araya getirmek tabii biraz tehlikeli; çünkü Müslümanlık bir din, İslam bir din. Liberalizm, gevşek bir fikirler demeti, gevşek bir ideoloji. Dolayısıyla, bunlar birbirinin yerine ikame edilebilecek şeyler değil.

baştan taahhüt eden liberallerdir. Dolayısıyla bu liberaller için önemli olan özgürlüğün kendisinin savunulmasıdır, özgürlüğün tezahürlerinin değil. Özgürlüğün tezahürleri bir şekilde hoşumuza gitmeyebilir, rahatsız edici olabilir. O ayrı bir konudur.

Şimdi Müslüman liberal, liberal Müslüman gibi şeylere geldiğimiz zaman bu ikisini bir araya getirmek tabii biraz tehlikeli; çünkü Müslümanlık bir din, İslam bir din. Liberalizm, gevşek bir fikirler demeti, gevşek bir ideoloji. Dolayısıyla, bunlar birbirinin yerine ikame edilebilecek şeyler değil. Liberalizm Müslümanı da kendisine bağlayabilir, Hıristiyanı da kendisine bağlayabilir, dinsiz bir insan da liberal olabilir. Müslümanlık mesela liberal bir toplumda da yaşayabilir, illiberal bir toplumda da yaşayabilir. Dolayısıyla bu ikisi arasında bir eşitlik kurmak, çakıştırma yapmaya çalışmak yanlış olur. Ama şu söylenebilir. Mesela, Müslümanların kendi özgürlüklerini savunabilmeleri için özgürlüğü genel bir değer olarak savunmaları gerekir. Çünkü sadece Müslümanlığın içerisinde bir özgürlük savunusu Müslümanlığı bir referans olarak almayanlara bir şey söylemeyecektir. O bakımdan bir Müslüman mesela sadece Kuran'a, Sünnete, dinî kaynaklara giderek özgürlüğü savunmak yerine, dinlere karşı gözü kapalı,

genel bir insani değer olarak özgürlüğü savunmaya başladığında o Müslüman liberal değerlerden etkilenmiştir diyebiliriz. Bunun iyi bir şey olduğunu söyleyebiliriz, ama liberallik ve Müslümanlığı çakıştırmak ve üst üste getirmeye çalışmak tabii biraz sapkın bir yaklaşım olur, yanlış bir yaklaşım olur, doğru bir yaklaşım olmaz. Burada mühim olan liberalizmin din gibi algılanmaması, Müslümanlığın da ideoloji gibi algılanmamasıdır. İkisi de yanlıştır. Liberalizm eğer din gibi algılanırsa o zaman diğer dinleri tasfiye etmesi gerekir. Halbuki, liberal toplumlarda dinlerin çoğulculuğunun olduğunu görüyoruz. Bu sefer Müslümanlığı eğer ideolojiye çevirirsek o zaman Müslümanlık bir şekilde din niteliğini kaybeder, İslamizm adını verdikleri totaliter bir ideolojiye dönüşür. Bunun da temel hedefi kamusal kaynakları, kamusal otoriteyi kullanarak zaten Müslüman olan bir toplumu Müslümanca yaşayan ve düşünen

O bakımdan bir Müslüman mesela sadece Kuran'a, Sünnete, dini kaynaklara giderek özgürlüğü savunmak yerine, dinlere karşı gözü kapalı, genel bir insani değer olarak özgürlüğü savunmaya başladığında o Müslüman liberal değerlerden etkilenmiştir diyebiliriz.

bir toplum haline getirmek olur. Bu da tabii ki baskı, despotizm, totaliterizm falan üretir. O yüzden dinle de ilişkisi bir aynılık ilişkisi değildir, bir etkileme ilişkisidir. Mesela bir liberal, kendisi Müslüman değilse eğer, tabii ki Müslümanların özgürlüklerine saygı göstermek, bu özgürlüklerin kullanılmasına saygı göstermek zorundadır, ama Müslüman olmak mecburiyetinde değildir. Bir liberal Müslüman da olabilir, Hıristiyan da olabilir. Müslüman olmak da buna karşılık liberal olmaya, liberal tezleri savunmaya engel değildir; çünkü Müslüman veya Hıristiyan olmaktan önce gelen insan olmaktır. Ve liberaller de genel insani değerleri savunmaktadır. Hep liberallere yöneltilen bir eleştiri var biliyorsun, 'soyut birey tiplemesi yapıyorsunuz.' Aslında çok iyi bir tipleme bu, çok güzel bir tipleme çünkü soyut birey tiplemesi yapmazsanız, hakları evrensel olarak savunamazsınız. Eğer soyut birey tiplemesi, yani şu veya bu cemaate, şu veya bu millete, şu veya bu etnisiteye ait,

şu veya bu kültüre ait insan temelli bir insan hakları teorisi geliştirmeye kalkarsanız, bu genel bir teori olmaz. Aksine, Müslümanların hakları, Hıristiyanların hakları, ateistlerin hakları, Alevilerin hakları, Sünnîlerin hakları... filan gibi bir noktaya, burjuvanın hakları, proleteryanın hakları,.. noktasına gelir. Halbuki, gözü kapalı olarak, 'İnsan insandır; insan olmaktan dolayı da temel hak ve özgürlüklere sahiptir,' demek mecburiyetindeyiz. Bundan dolayı da bir Hıristiyan veya bir Müslüman da, pekâlâ genel bir hak kategorisi olarak, sadece Müslüman olarak kendisi gibi inanan, düşünen ve yaşayanlara mahsus bir hak kategorisi olmayarak, insan hak ve özgürlüklerini savunur. Bunu yaptığı zaman da liberal teoriye yaklaşıyor demektir.

Eskireni: Şimdiki sorum biraz daha teorik bir soru olacak hocam. Liberalizmi alternatif bir dinmiş gibi algılamak ne derece doğrudur? Liberalizmin örneğin bir öteki dünya algısı var mı? Ya da liberalizmin 'iyi' ve 'kötü' konusunda ölçütleri var mıdır? Liberal ahlâk diye bir şey mevcut mudur?

Atilla Yayla: Sondan başlayayım. Liberalizm pür bir ahlâk teorisi değildir; ama liberal teoride bir ahlâkın, temel insani ahlâkın temel kodları mevcuttur. Bu kodlar insan hakları kavramında görülür, yani "hayat, hürriyet ve mülkiyet" bunların yansımalarıdır. Esasen, hayat, hürriyet ve mülkiyete saygıyı esas almayan hiçbir ahlâk kodunun da saygıya layık olduğu kanaatinde değilim ben. Ama bu temel ahlâki kodu sahiplenilebilmek için bir toplumun ille de Müslüman ya da ille de Hıristiyan veya ille de ateist olması gerekmez. İnsanlar kendi inançlarına göre bu ahlâki kodları kendi dinlerinde de temellendirebilirler. Veya dini referans almayan bir kimse mesela insan tabiatında da, veya Hayekçi bir çizgide işte, insan toplumlarının evriminde falan da temellendirebilir. O bakımdan liberal teorinin tabii ki iyi-kötü arayışı var; ama bu iyi-kötü arayışı bireyin bütün hayatını belirleme anlamında değildir. Mesela bir liberal, özel mülkiyet hakkına saygı gösteren bir toplumu sever ve dolayısıyla özel mülkiyete saygı gösteren toplum iyi toplumdur, saygı göstermeyen toplum kötü toplumdur. Bu var; ama bunun ötesine geçip özel mülkiyeti niçin kullanacağımız, nerede kullanacağımız konusuna cevap aramaya kalkarsanız, bu sefer başka kodların devreye girmesi gerekir. Meseleyi şöyle de ortaya koyabiliriz. Ahlâk geniş bir dai-

re ise eğer, ve bu daire tek değilse, yani değişik toplumlarda ve değişik zamanlarda değişik ahlâk anlayışları olabiliyorsa, liberal bir ahlak anlayışı bu geniş dairenin merkezini doldurur. Ama dairenin bütünü doldurmaz. Dairenin içerisine ikinci bir daire gelir; küçük bir alan kapsayan ikinci bir daire gelir. Burada işte liberallerin ahlâk anlayışı yatmaktadır. Bunun da temelinde insan hakları var. Ama arada bir boşluk var. Aradaki boşluğun nasıl doldurulacağı zamana, zemine, toplumsal kültüre bağlıdır; ki din de toplumsal kültürün parçasıdır. Bütün insan toplumlarında bu temel ahlaki kod, ahlaki özgürlük de diyebiliriz buna, aynı olmak mecburiyetindedir; çünkü hepimiz insanız. Ama zamana, zemine, şartlara bağlı olarak aradaki mesafe farklılaştırılabilir. O da toplumlara kalmış bir şeydir. Liberaller bu anlamda tabii ki iyi kötü ayrımı yapmak mecburiyetindedirler. Ama bir liberale 'Hayatın anlamı nedir? Liberal teoride buna ne giriyor?' dersanız bunun cevabı yoktur. Bunun cevabını mesela kişi bir dinî görüşle, bir felsefi görüşle bir metafizik anlayışla filan bulabilir. 'Öbür dünya var mıdır, yok mudur? Tanrı var mıdır, yok mudur?' gibi sorulara da liberal teorinin bir cevabı olamaz. Çünkü liberal teorinin problem alanına girmez bunlar. Bunlar, din başta olmak üzere başka yaklaşımların problem alanına girer. Öbür dünya var mıdır? İnsanlar öbür dünyada nasıl bir hayat yaşayacaklardır? Yahut da, insan hayatı nereden gelip nereye gitmektedir? Liberaller bunun cevabını vermez. Liberal, liberal teori bunun cevabını vermeye doğru yelken açtığımda zaten liberal teori sınırları dışına çıkıyor demektir. Veya mesela bir teoloji haline falan geliyor demektir. Bu tür yaklaşımlar olabilir tabii ki, ama bunlar tehlikelidir ve sonunda liberal teoriyi öldürmesi beklenir. Toparlarsak, dinin cevabını vermesi, metafiziğin cevabını vermesi, ontolojinin ve felsefenin cevabını vermesi gereken soruların cevabını liberal teoride bulamayız. Liberalizm, insanları olduğu gibi kabul edip beraber yaşama imkânlarını araştıran bir teoriden ibarettir.

Eskireni: Az önce söyledikleriniz ışığında, 'liberalizm tam teşekküllü, katı bir ideolojiden ziyade özgürlük temelli, esnek bir çerçevedir; içi farklı din ve ahlâk anlayışlarla doldurulabilir' görüşüne katılıyor musunuz?

Atilla Yayla: Bir derecede. Deminki soruya verdiğim cevapta da gösterdim. Mesela, insanlar özgür olmalıdır... tamam. Ama insanların özgür olması

demek liberallerin 'ben özgürüm dolayısıyla özel mülkiyeti reddediyorum, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasını istiyorum' demesini meşrulaştırmaz. Kişi kendisi böyle bir tercihte bulunabilir. Der, 'hiçbir mülkiyet edinmeyeceğim hayatımda' filan diyebilir. Böyle insanlar da var; bu da onun tercihidir. Hattâ, bir miktar böyle insan olması iyi bir şeydir, bir renklilik falan katar. Ama kişi 'ben bunun mutlak doğru olduğuna inanıyorum; dolayısıyla ben öyle bir siyasi sistem kuracağım ki, özel mülkiyeti ilga edeceğim' dediğinde iş değişmektedir. Burada kişinin kendi hayatından başka insanların hayatına müdahale noktasına doğru gelmekteyiz.

Toparlarsak, dinin cevabını vermesi, metafiziğin cevabını vermesi, ontolojinin ve felsefenin cevabını vermesi gereken soruların cevabını liberal teoride bulamayız. Liberalizm, insanları olduğu gibi kabul edip beraber yaşama imkânlarını araştıran bir teoriden ibarettir.

Atilla Yayla: Neydi sorunun diğer kısmı?

Eskireni: '...tam teşekküllü, katı bir ideolojiden ziyade özgürlük temelli, esnek bir çerçevedir. İçi farklı ahlâk ve anlayışlarla doldurulabilir.'

Atilla Yayla: Öyle, esnek bir çerçeve, içi doldurulabilir. Mesela, bir örnek vereyim. Özgürlük genel bir haktır. Din özgürlüğü, genel özgürlük içerisinde ayrı bir haktır. Yani, büyük çerçeve özgürlüktür, din özgürlüğü onun içinde daha küçük bir yer işgal etmektedir. Şimdi, bir liberal, doğal olarak 'kişiler din özgürlüğüne sahip olsun' der. Ama dikkat edersen bu bir, hep altını çizdiğim gibi, bir çerçeve değerdir. Kişiler din özgürlüğüne sahip olsun dediğin zaman ve bir sistemi ona göre dizayn ettiğin zaman kişiler Hıristiyan mı olsun, Müslüman mı olsun, dindar mı olsun, çok dindar mı olsun, az dindar mı olsun, ateist mi olsun, deist mi olsun diye bir şey söylemiyor-sunuz; kişiye bırakıyorsunuz. Dolayısıyla, din özgürlüğünü tanımak bir toplumda kişilere bir empozede bulunmak anlamına gelmiyor. Ama mesela radikal bir İslamcı -veya radikal bir Hıristiyan, nitekim Hıristiyan tarihinde de örnekleri var- şöyle düşünür: kişilere din seçme özgürlüğünü bırakırsanız,

din özgürlüğü hakkını bırakırsanız kişi yanlış seçebilir. Halbuki bizim görevimiz insanlara doğruyu telkin etmektir. Mesela, Katolik düşüncesinde bu var, biliyorsunuz. Katolik düşüncesi 1960'lara kadar din özgürlüğü konseptini reddetmiştir. Ve şöyle yorumlamıştır Vatikan: kişilere din özgürlüğü tanımak demek, kişilere yanlış yapma hakkı tanımak demektir. Böyle bir şey de bizim inancımıza göre kabul edilebilecek bir şey değildir. Doğru olan Katolik Kilisesidir; buna inanılmalıdır. Halbuki liberal şunu söyler: din özgürlüğü herkes için bir haktır; ama kişi din özgürlüğünün içini kendisi doldurur; inanma veya inanmama yahut da neye nasıl inanma yolunda, bunun içinin doldurulması kendine bağlıdır, kendisine kalmış bir şeydir. Bir kamu otoritesi bu konuda tavır almamalıdır. Bireysel olarak biz tavır alabiliriz;

Çünkü bir tahakküm mekanizması silahı üzerinizde çalışıyorsa, sizin üzerinizde bir tahakküm sistemi kuruluyorsa, tahakküm sistemine özgürlük fikriyle karşı çıkabilirsiniz. Özgürlük fikri dediğimiz zaman da ister istemez liberal teoriye gitmemiz gerekiyor. Ama baktığımız zaman eğer onların özgürlük savunusu liberal özgürlük anlayışıyla örtüşüyorsa bir anlam ifade ediyor; yoksa bir anlam ifade etmiyor.

mesela ben, işte 'falanca iyi bir delikanlı, benim inandığım yol doğru yol; aman bu yola gelsin, sayımız artsın, çocuğun dünyasını ahiretini kurtarayım' diyerek faaliyet gösterebilirim, telkinde bulunabilirim, kitap tavsiye edebilirim vs. vs. Ama kamu otoritesi aynı şeyi yapamaz. Meselâ kamu otoritesi, diyelim belediye, 'Doğru din A dinidir, dolayısıyla A dininin ibadethanesini teşvik edeyim, A dinine bağlı kimselerin hayatını kolaylaştıracak hizmetler yapayım, diğerlerini ihmal edeyim' gibi bir çizgiyi benimseyemez. Dolayısıyla liberalizm, ifade ilginç, "tam teşekküllü" yani "total" bir ideoloji değil. Kişilerin hayatının içeriğini, dışına çıkılamayacak şekilde belirleyen bir yaklaşım değil. Sadece beraber yaşamak için bir çerçeve, bu arada ahlâk da dahil, kısa ve öz bir çerçeve oluşturuyoruz, insanların içinde yaşayabileceği bir çerçeve çizmeye başlıyoruz. Bu

çerçeveyi niye çiziyoruz? Beraber yaşamak istediğimiz için çiziyoruz. Yoksa ayrı da yaşayabiliriz. Ama bu çerçevenin içinin nasıl doldurulacağını kişilerin kendilerine bırakmak iyi bir yaklaşım olarak görünmekte ki, bu da liberal düşünceyi teşkil ediyor.

Eskireni: Peki dindar kesim, daha da özelde İslamcıların liberalizme bakışı nasıldır? Türkiye ve başka Müslüman ülkelerde liberalizm güçlü bir toplumsal veya siyasi harekete dönüşebilir mi? Böyle bir imkân var mı?

Atilla Yayla: Dindar kesimin liberal fikirlere bakışının tam olarak fotoğrafını çekebilecek durumda değiliz. Bu konularda ciddi bilimsel yöntemlere dayalı pek araştırma yapılmış değil. Her birimizin şahsi gözlemleri var. Meselâ gazete okuyoruz, işte dindar kanaat önderlerinin söylemlerini takip ediyoruz filan. 28 Şubat sürecini ölçü alırsak eğer, 28 Şubat sürecinde Müslüman, dindar, muhafazakâr camiaya liberal fikirlerin daha çok sirayet etmeye başladığını ve bu kesimin kanaat önderlerinin veya bu kesim içerisinde işte belli bir fikrî seviyeye ulaşan kimselerin birtakım liberal değerleri daha çok savunmaya ve uygulamaya başladıkları görülüyor. Ama bu temsil etme kabiliyetine sahip örneklerle, işte "şuradan şuraya gelinmiştir, şu şu fikirler şu kuvvette savunulmaktadır" diye kesin hükme varmamıza yetecek bir bilgi değil bizim elimizdeki. Sadece genel havaya bakabiliriz. Genel havada da dindar muhafazakârların özgürlükçü liberal fikirlere doğru temayül etmesi şaşırtıcı bir şey değil. Bir defa burada elverişli bir araç var. Çünkü bir tahakküm mekanizması silahı üzerinizde çalışıyorsa, sizin üzerinizde bir tahakküm sistemi kuruluyorsa, tahakküm sistemine özgürlük fikriyle karşı çıkabilirsiniz. Özgürlük fikri dediğimiz zaman da ister istemez liberal teoriye gitmemiz gerekiyor. Adını koymasanız bile, mesela bazı sosyalist yazarlar veya demokratik diyen bazı yazarlar özgürlük fikrini savunuyorlar. Ama baktığımız zaman eğer onların özgürlük savunusu liberal özgürlük anlayışıyla örtüşüyorsa bir anlam ifade ediyor; yoksa bir anlam ifade etmiyor. Dindar muhafazakâr kesim bundan dolayı bu fikirlere daha yakın bir noktaya geldi; çünkü din özgürlüğü istiyorlar. Efendim, dini hayatlarında daha çok yansıtabiliyor olmak istiyorlar. Dinî görünürlükten rahatsız olunmamasını istiyorlar. Negatif diskriminasyona² tâbi tutulmamak istiyorlar. Bütün bunlar liberal değerlere dayanılarak savunulacak şeylerdir.

Ama hangi kişi veya hangi kesimin liberal fikirlere ne kadar bağlı olduğunu anlamamızın tek ölçüsü, onları sadece muhalefetteyken yahut da sadece tahakküm altında oldukları zaman gözlemek değildir. İktidar dönemlerine de bakmak gerekir. İktidarı da ikiye ayırmak gerekir: sosyal iktidar alanı, siyasal iktidar alanı. Mesela, sosyal iktidarda buldukları yerde dindar muhafazakârlar diğer insanların farklı tarzlarına ve tercihlerine karşı özgürlükçü bir tavır benimsiyorlar mı, yani onların haklarını kabul ediyorlar mı, etmiyorlar mı? Toplumda bu bakımdan problemlerin olmadığını söylemek zor. Keza, iktidarı ellerine geçirdiklerinde ne yapıyorlar? Ona da bakmamız lazım. Mesela İstanbul Belediyesinin bu çerçevede kamu tesislerine bir içki yasağı uygulaması umut verici bir durum değil. Tersinden aynı şeyi yapıyorlar: tesislerin içki içmeyen insanların gidemeyeceği yerler haline getirilmesi ne kadar yanlışsa, içki içen insanların gidemeyeceği yerler haline getirilmesi de o kadar yanlıştır. Dolayısıyla bu konularda olumsuz icraatları var.

Buna benzer başka örnekler de bulunabilir; mesela çeşitli grupların özgürlükleri konusunda ikili tavır takınabiliyorlar. Gerçi bu konuda epeyce mesafe kat ettiler ama; cinsel marjinal gruplar konusunda hassaslar. Onlar konusunda tam özgürlükçü teoriyi yansıtamıyorlar. Fakat gayri-Müslimler konusunda iyiler; çünkü bir kıyaslama yapıldığı zaman, gayri-Müslimler konusunda, mesela Kemalistlerden ve milliyetçilerden çok daha iyi bir noktada bulunuyorlar. Ayrıca ateistlere karşı, deistlere karşı ya da Satanistlere karşı tavırlarını da ayrıca incelemek gerekir. Fakat dediğim gibi bu konuda sadece genel gözlemler yapabiliyoruz. O kesimi temsil etme gücüne sahip örneklemeler üzerinde bilimsel çalışma yürütmüş değiliz. Bu kesimin, dindar muhafazakâr kesimin son on-on beş senedir liberal fikirlere daha yakın durduğu açık bir gerçek. Ama ne kadar derine nüfuz etmiştir ve hayata bunu nasıl yansıtacaklardır? Bunu anlamak için zamana ihtiyacımız var.

Eskişeni: Şimdi bu soru biraz daha Türkiye üzerinde olacak...

Atila Yayla: Ha, şunu da ekleyeyim: müslüman bir ülkede liberal bir hareket olabilir mi? Müslüman ülkelere baktığımız zaman, şimdiye kadarki performans, Batıyla karşılaştığımızda, biraz umut kırıcı. Yani en büyük liberal entelektüel hareketler Batı de-

diğimiz coğrafyada çıktığı gibi, liberalizmin siyasi ve iktisadi bir akım olarak sistemleşmesi, kök salması da daha çok Batılı ülkelerde ortaya çıkmış, şu veya bu sebepten. Ama bu demek değildir ki, Müslümanların çoğunlukta olduğu ve Müslüman kültürün egemen olduğu toplumlarda liberal hareket olmaz; çünkü, tekrar aynı noktaya geliyoruz: liberal tezlerin nihai kaynağı bireysel insan tabiatı ve iktidarın tabiatı bana göre. Bireysel insan tabiatıyla siyasi iktidarın tabiatı arasında da zaman ve mekân

Hıristiyan ülkelerde, Hıristiyan kültürün egemen olduğu ülkelerde din özgürlüğü gereklidir; ama Müslümanların buna ihtiyacı yoktur demek mantık dışı olur.

aşan, kültür farklılıklarını aşan bir ortaklık var, bir benzerlik var. Mesela şöyle söyleyeyim. Hıristiyan ülkelerde, Hıristiyan kültürün egemen olduğu ülkelerde din özgürlüğü gereklidir; ama Müslümanların buna ihtiyacı yoktur demek mantık dışı olur. Ya da mülkiyet hakkı Hıristiyan toplumlarda geçerli, gereklidir ama bizde ihtiyaç yoktur, argümanımı ileri sürmek mantık dışı olur. Bir ara bazı İslamcı entelektüeller söylüyorlardı: İslam, insan hakları konsepti bizde gelişmedi; çünkü gelişmesine ihtiyaç yoktu, çünkü bizde problem yoktu. Batıda problem vardı, orada bundan dolayı gelişti gibi şeyler söylüyorlar. Tabi bu yaklaşım çok mantıklı bir yaklaşım değil, bunu doğru kabul etmek son derece zor. Nasıl ki özgürlüğe bir Hıristiyan, bir ateist muhtaçsa, bir Müslüman da muhtaçtır. İktidarın sınırlanması, meselâ 'iktidar yozlaşır' diyoruz, 'mutlak iktidar mutlak surette yozlaşır.' İktidarın yozlaşması temel bir ihtiyaçsa bu Hıristiyan bir toplumda da ihtiyaçtır, Müslüman toplumda da bir ihtiyaçtır. O halde Müslümanların genetiğinde veya kültüründe bir imkânsızlıktan ziyade, kültürdeki yorumlarda, bir şekilde ortaya çıkan siyasi sistemlerin uzun süreliliğinde ve bunların yarattığı siyasi kültürde bunun sebebini aramak daha mantıklı olur. Aksi takdirde tezgahı indirip, dükkânı kapatıp gitmemiz gerekir.

Eskişeni: Peki hocam, günümüzde Türkiye'de boğuştuğumuz sorunlara liberal politikaların bu sorunlara çözüm olabileceğini düşünüyor musunuz? Yahut şu şekilde sorayım: hangi siyasi veya iktisadi

sorunlara, Türkiye’de, liberal politikalar merhem olabilir?

Atilla Yayla: Problemsiz bir insan toplumu yok. Problemsiz bir beşerî hayatı olmadığı gibi, bireysel beşerî hayatı olmadığı gibi, problemsiz toplumsal hayat da yok. Dolayısıyla kim şu vaatte bulunursa, o saçmıyor demektir: öyle bir sistem kurmalıyız ki yahut da bizim öyle bir ideolojimiz var ki, bu ideolojimize göre eğer bir sistem kurarsak bu sistem beşerî problemlerin sıfırlandığı bir sistem olacaktır. Yani bir anlamda “yeryüzü cenneti” tesis edecektir. Bu bir hayaldir. Sıfır problemlerli bir siyasi-iktisadi yapılanma insan toplumunda hiçbir zaman olmayacaktır. Ama dikkat edersen bazı toplumlarda problem olmayan şeyler, başka bazı toplumlarda problem oluyor. Yahut da bazı toplumlarda olmayan problemler başka bazı toplumlarda karşımıza çıkıyor. Mesela Çin ve Hindistan’daki problemler, bir İsviçre ve Amerika’da karşımıza çıkmıyor. Oralarda bunlar problem değil yahut da Amerika gibi, İngiltere gibi ülkelerdeki insanı rahatlatan veya insana iyi hayatın şartları olarak kendisini gösteren şeyler, bir Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkmıyor. Dolayısıyla bu bize şu fikri verir: demek ki daha az problemlerli bir toplum olmak mümkün. Nasıl ki Amerika’da farklı diller ve dinler daha az problemle, mesela Pakistan’a göre, mesela Çin’e göre daha az problemle yaşıyorsa, aynı şeyin pekâlâ bu ülkelerde de olması mümkün. Bunun üzerinde çalışmamız lazım.

Dünyayı yeniden keşfetmeye gerek yok, takip etmemiz gereken yol dolayısıyla bu yol, liberalleşme yoludur. Bunu da, işte “Batı böyledir” diye yapmamız gerekmez; çünkü liberal temel değerler, temel insani değerlerdir, Batılı değerler değildir; kaynağı insandır.

Türkiye’ye geldiğimiz zaman, Türkiye’de bütün problemleri sıfırlayacak sihirli bir çözüm yok tabii; bunu bugünden yarına yapacak hiçbir teori, hiçbir yaklaşım yok. Bizim derdimiz, problemleri azaltmaktır. Yani problemleri hayatımızı zindan etmeyen bir hale getirmektir. Batı kültürüyle karşılaştırıldığında, birçok problem Türkiye’de komik bir görünümdedir. Ve bu problemler, çok tuhaf bir şekilde,

problemin kaynağı olan kişi ve gruplara da zarar vermektedir. Mesela din özgürlüğünü buduyorsunuz, din özgürlüğünü budadığınız için dindarlar taciz oluyorlar, rahatsız oluyorlar. Fakat, ilginç bir şekilde, özgürlük genel anlamda budandığı için bu herkesin özgürlüğüne zarar veriyor. Ek olarak şunu söyleyebiliriz: aynı yolda bu özgürlüğü budayanların kendilerine de zarar veriliyor, mesela psikolojilerini bozuyor, mesela enerjilerini hayattan zevk almak, kendilerini geliştirmek için harcamak yerine, işte saçma sapan “bunu nasıl sınırlandırırız, bunun nasıl önüne geçeriz?” gibi şeylerle uğraşmak için harcamak zorunda kalıyorlar. O yüzden bana göre liberal iktisadi ve siyasi yapılanma Türkiye’nin problemlerini çok daha az hale getirir. Bak bu günlerde sel problemiyle boğuşuyoruz. Bugünün gazetelerinde haber: Giresun’u sel bastı. 3 günde 1000 tane araba su altında kalmıştır. Mesela bu, Türkiye’de çok ciddi bir problem ve Türkiye bir afetler ülkesi. Mesela Türkiye devlet teşkilatının buna kendisini yöneltmesi lazım. Mesela, Türkiye’deki ordunun, Cumhuriyet’in en büyük düşmanı olarak tabii afetleri kabul etmesi lazımdır. Tüm devletlerin düşmanı tabii afetlerdir ve ordunun bu tür felaket anlarında çok etkili ve süratli bir şekilde mücadele edecek halde eğitilmesi ve teçhizatlandırılması gerekir. Ama düşünsene, bununla uğraşmıyor insanlar. Kim camiye gidiyor, gitmiyor; kim ne yapıyor; bunun gibi şeylerle uğraşılıyor. Yani Türkiye bundan dolayı iyi hayata harcayacağı enerjisini saçma sapan şeylere harcıyor, enerjisini heba ediyor. Bunların ortadan kalkması için Türkiye’deki sistemin liberalleşmesi lazım. Bazen demokratikleşme diye vurgulanıyor; ama bana göre eksik. Sadece demokratikleşme yetmez, mutlaka liberalizm ayağı da olması lazım. Türkiye liberalleşirse demokratikleşmesi de zaten daha kolay olacaktır, bir taraftan; bir taraftan da demokrasiyle ilgisi olmayan problemlerin de çözülmesi mümkün hale gelecektir.

Tarihî tecrübe, son iki üç yüzyıldır liberal teoriyi hangi ülke ne kadar çok hayata aktarabildiyse o ülkenin o kadar daha az probleme sahip olduğu, problemlerden daha kolay sıyrıldığı, refah seviyesinin daha çok yükseldiği ve insanların emniyet hissini daha kuvvetli olduğunu gösteriyor. Dünyayı yeniden keşfetmeye gerek yok, takip etmemiz gereken yol dolayısıyla bu yol, liberalleşme yoludur. Bunu da, işte “Batı böyledir” diye yapmamız gerekmez; çün-

kü liberal temel değerler, temel insani değerlerdir, Batılı değerler değildir; kaynağı insandır. Yoksa Batıdaki şu veya bu filozof söylediği için biz o değerlerin kıymetli olduğuna inanıyor değiliz. Bu değerlerin insani değerler olarak bize ait olduğunu düşünüp öyle sahip çıkmak lazım. Mesela “medeniyetler çatışması” veya “medeniyetler ittifakı” gibi saçma şeylerden bana göre uzak durmak lazım. Ve Türkiye’yi liberalleştirmeye gayret sarf etmek lazım. Bunu yapabilirsek daha iyi bir Türkiye olur diye düşünüyorum.

Eskireni: Bu noktada hocam bir soru sormak istiyorum. Etyen Mahçupyan’ın da zaman zaman yazılarında dile getirdiği gibi, “demokratlık” ve “liberallik” arasında bir zıtlık, karşıtlık var mı? Liberal ve demokrat kavramları arasında nasıl bir ilişki kurulabilir: paralellik, zıtlık, ön şart, gerek şart, yeter şart...nasıl?

Atilla Yayla: Bu mesele de çok işlenmiş bir şeydir. Demokrasi bir şekilde kutsal bir kavram haline getirildiği için ve bütün iyilikler demokrasiye atfedildiği için insanlar her türlü iyiliğin altında demokrasinin yattığını zannediyor. Sovyetler Birliği’nin sosyalizminin çökmesinden sonra bu yaklaşım biraz daha kuvvetlendi. Gerçi ondan önce de mesela sosyalist ülkeler gerçek demokrasinin kendileri olduklarını iddia ediyorlardı. Mesela sosyalistler bazen kendi görüşlerini “toplumsal demokrasi” filan diye ifade ediyorlar. Demek ki öbürlerinin görüşü toplumsal olmayan demokrasi oluyor! Bana göre, liberal açıdan bakıldığında, asıl olan liberal değerlerdir ve liberal değerler bizim değer ihtiyacımıza cevap veriyor. Demokrasinin değer yaratması söz konusu değildir. Demokrasi bir yöntemdir daha ziyade; yani ‘kararları nasıl alacağız?’ sorusunun cevabıdır. İhtilaf çıkıyor toplumda, hepimizin uyması gereken kararlar almamız gerekiyor. Bu kararları bir kişi mi alacak? Bir grup kişi mi alacak? Saltanat kendisine ait olan bir aile mi alacak? Yoksa bütün vatandaşların kamusal işlerde söz hakkı olacak ve hepimiz mi karar alacağız? Demokrasi bu sorulara verilen bir cevaptır. Yakın zamanlarda bu soruya verilen cevap, iyi cevap, demokrasi. Yani siyasi iktidara katılma, siyasi iktidarı denetleme, kamuda görevler alabilme, kararlarda söz sahibi olabilme bugün toplumlar tercih edilmektedir. Ama, çoğunluğun aldığı kararların her zaman doğru olduğunu, iyi olduğunu, çoğunluğun benimsediği değerlerin iyi değerler, üstün de-

ğerler olduğunu kabul etmemiz mümkün değil. Bundan dolayı liberalizmin eklenmesi lazım. Nitekim liberal demokrasi, iki kavramın bir araya gelmesinden oluşan bir şey. Buradaki liberalizm özgürlüğe ve bireyciliğe daha çok vurgu yapıyor. Özgürlük demek, iktidarın sınırlandırılması demek, neyin esas kabul edilmesi ve iktidarın sınırlanması demektir. Demokrasi ise eşitlik ve katılıma vurgu yapıyor. Şimdi liberal kısmını atarsanız, büyük teorisyenlerin de söylediği gibi başta Sartre olmak üzere, liberal demokrasi liberal kısmını atarsanız, geriye adına “demokrasi” dedikleri diktatörlük olan bir şey kalır.

Demokrasi bir şekilde kutsal bir kavram haline getirildiği için ve bütün iyilikler demokrasiye atfedildiği için insanlar her türlü iyiliğin altında demokrasinin yattığını zannediyor. Sovyetler Birliği’nin sosyalizminin çökmesinden sonra bu yaklaşım biraz daha kuvvetlendi.

Mesela ‘demokratik yöntemle bir ahlâk sistemi oluşturulabilir’ deseniz, böyle bir şey yapamazsınız. Ahlâki bir sistem netice itibarıyla insan hayatının pratiğinden ortaya çıkacak bir şeydir. Çok ilginç bir şekilde demokratik çizgi sonradan Nihilizme de gider, yani Etyen Mahçupyan’la tartışmamda da onu vurguladım. O diyor ki meselâ, “hiçbir [mutlak] ‘değer’ yoktur, bir değer doğru olması, kabul edilmesi, neyin doğru olduğu bizim müzakere etmemize bağlıdır. Oturur konuşuruz, üzerine mutabık kalırız; böylece bunlar doğru olur.” Böyle bir şey mümkün değil. Bu çünkü değerleri reddetmeye varır. Bir sürü problem çıkar. Niye? Mesela yüzde yüz mutabakatı nasıl sağlayacağız? Mutabakatı sağlamadığımız zaman çoğunluğun üstünlüğünü niye kabul edeceğiz? Mesela çoğunluğun yolda soldan mı gidelim, sağdan mı gidelim konusunda karar vermesine ben razı olabiliyim. Ha sağdan gitmiş ha soldan gitmişim, fark etmiyor, çoğunluğa uyarım. Ama A dinini mi benimseyeceğiz, B dinini mi benimseyeceğiz sorusuna cevabını reddetmek durumundayım, beni ilgilendirmez, ne kadar büyük bir çoğunluk olursa olsun. Demokrat olduğun zaman çoğunluğa uyman gerekir. Çünkü insanlar bu konuda yüzde yüz mutabakat

sağlayamaz. Geçici olarak yüzde yüz mutabık olunan konular çıksa bile, bir adım atıldığında durum değişecektir hemen; yeni bir kompozisyon ortaya çıkacaktır. Bu yüzden asıl olan "liberal"dir. Liberalizmin, liberal değerlerin kökleşmediği bir yerde demokrasi zaten yaşayamaz ve demokrasi diktatörlerin, şarlatanların aracı haline gelir. Nitekim, Doğu Avrupa ülkelerinin bir kısmında, şimdi değişmeye başladı tabii, liberal değerler kökleşmediği için veya yeterince yayılmadığı için demokratik mekanizmalar diktatörleri iş başına getirmiştir. Bunların hepsi seçimle iş başına gelmiştir. Hitler de bir anlamda, tamamen aynı olmamakla beraber, seçimle gelmiştir yani en büyük parti olmayı başarmıştır. (Gerçi Hayek'e göre Hitler kendi sistemini kurmadan önce zaten Almanya'da sistem çökmüştü, halkın hakimiyeti

Avusturya iktisat okulu bunu daha ziyade para politikalarına bağlıyor. Paranın az veya çok olmasına, paranın keyfi olarak azaltılmasına, piyasada olması gereken miktardan daha az olmasına veya olması gerekenden daha çok olmasına bağlıyor. Bu, yaklaşımlar arasında bir yaklaşım tabii, ama kuvvetli bir yaklaşım. Bana göre Keynesyen açıklama tarzı değil, Avusturya iktisat okulunun açıklama tarzı doğrudur.

yok edilmişti.) Dolayısıyla, demokrasi iyi bir şeydir. Neye göre iyi bir şeydir? Totaliterizme göre iyi bir şeydir, monarşiye göre iyi bir şeydir, aristokrasiye göre iyi bir şeydir. Ama liberalizme eklenmemiş bir demokrasinin hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktur. Etyen Mahçupyan gibi yazarlar tuhaf bir şekilde aslında somut veya bütün temel değerleri liberalizmden çekiyorlar. Onu demokrasiye atfediyorlar ve liberalizmi dışlama eğilimi içerisine giriyorlar. Böylece büyük bir yanlışlık yapıyorlar.

Eskişeni: Hocam, son günlerde zaten uzun zamandan beri gerek üniversitelerde olsun, gerek ekonomik piyasalarda olsun krizden ve krizin yarattığı etkilerden söz ediliyor. Liberal piyasa ekonomisi dediğimiz teorik alt yapısı kuvvetli olan, Avusturya iktisadından beslenen bu yapının, acaba bu kriz karşısında yenildiğini söylememiz mümkün olur mu?

Atilla Yayla: Mümkün değil. Biraz önce *Taraf*'ta bir yazarı okudum; Zülfü Dicleli ile mülakat yapılmış. Zülfü Dicleli eski sosyalistlerden biliyorsun, epeyce liberalleşti, "yeni bir kapitalizm türü ortaya çıkıyor" diyor. Aslında hiçbir şeyin ortaya çıktığı yok. Kapitalizmin de temel dinamiklerinde hiçbir değişim olmayacak. Norman Barry'e göre kapitalizm bir anlamda insanlığın tarihinin başlangıcından beri vardır. Çünkü ilk insandan beri insanlar üretme ve mübadele etme eğilimi içerisindedirler. Bunun derin izahları yapılabilir, son yıllarda yapılıyor. Üretme ve mübadele etme eğilimi olduğu sürece de kapitalizm vardır. Ama tabii ki insan toplumlarının hayatının akışı içerisinde yeni araçlar ve yeni alanlar ortaya çıkıyor, mesela finans. Şimdi, finansın bu krizde karşımıza çıkan tablosu yeni bir olay ama finans insan ilk mübadeleye başladığı günden beri var aslında. Olmaması mümkün değil çünkü. Finansın fonksiyonlarından biri tasarruf yapmamızı sağlamasıdır, yani para biriktirmemiz ve bunu kullanıma hazır tutmamız, ilerideki yatırım için veya ihtiyaç için. Bu çağda iletişim imkanlarının artması, bilgisayar programlarının muazzam gelişmesi yüzünden finans araçlarında yeni ürünlerin, finans piyasasında yeni ürünlerin ortaya çıktığını görüyoruz, ama temel şey aynı. Temel dinamikler aynı, temel dinamiklerin değişmesi mümkün değil. İlk başlarda, Ekim, Kasım hatırlarsan geçen sene, böyle sel gibi devletçi bir şey boşanmıştı; sosyalistler, İslamcılar, sosyal demokratlar, faşistler, milliyetçiler... Hepsi, 'ooo, işte kapitalizm çöktü, piyasa battı, insanlık geri bir düzene doğru gidiyor' falan gibi şeyler, davul dümbelek çalıyorlardı burada. Yavaş yavaş sisler dağılmaya başlıyor ve problemin asıl kaynakları ortaya çıkıyor.

Değişik yaklaşımlar savunulabilir. Bana göre Avusturya iktisat okulunun yaklaşımı gayet mantıklı. Bir defa, bu tür krizlerin sıfırlanması mümkün değil, çünkü kriz iktisadi hayatın doğasında var; kapitalizmin doğasında değil, iktisadi hayatın doğasında var. Mesela sosyalist ekonomide kriz olmadığını söylüyorlar. Krizi görmüyorsun sosyalist ekonomide, çünkü sosyalist ekonomi yapısal ve daimi kriz sistemidir. Her zaman ve her an krizdedir sosyalizm. Buna karşılık kapitalizmde, serbest piyasa ekonomisiyle aynı anlamda, kapitalizm ve serbest piyasa kapitalizminde krizler olabilir. Avusturya iktisat okulu bunu daha ziyade para politikalarına bağlıyor. Paranın az veya çok olmasına, paranın keyfi olarak azaltıl-

masına, piyasada olması gereken miktardan daha az olmasına veya olması gerekenden daha çok olmasına bağlıyor. Bu, yaklaşımlar arasında bir yaklaşım tabii, ama kuvvetli bir yaklaşım. Bana göre Keynesyen açıklama tarzı değil, Avusturya iktisat okulunun açıklama tarzı doğrudur. Ama başka şeyler de var. Bu iktisat çevirisini³ yaparken aklıma geliyor. Şöyle bir kanaate vardım. Krizin önemli sebeplerinden birisi iyimserlik diye düşünmeye başladım. Çünkü şöyle söyleyelim, bir şekilde bir sektörde işler iyi giderse ve orada yeni fırsatlar ortaya çıkarsa bütün insanlar o sektörü gözlemlemeye başlıyorlar. Bu tabii genellikle göze çarpan bir şey olması lazım. Konut sektörü bunun için en uygun örneklerden bir tanesidir biliyorsunuz, her yerde konut sektöründe başlıyor değişim. Konut sektörü yatırım olarak güvenli, somut bir şeye bağlı biliyorsun. Konut fiyatları genelde yükselme eğiliminde. Konut, insanlara sahip olma duygusunu daha iyi tatırıyor. Mesela, şöyle söyleyelim, şimdi annene şu bilgisayarı alıp götürsen bir tane, hiçbir haz duymayacaktır. Onun bir işine yaramaz. Ama annene bir de götürüp anahtar versen yahut da arabaya atıp anneni götürsen, ‘anne’ desen, ‘bu bahçeli evi ben aldım, burası bize ait’ desen, müthiş bir sahip olmanın tadını tadacaktır. Bu gibi sebeplerden dolayı konut sektöründe bir iyimserlik olduğu zaman, kâr imkanları ortaya çıktığı zaman, bu iyimserlik bir sürü etkisi ortaya çıkartıyor, bazı iktisatçıların açıklamalarına göre. Bu da şu, ‘fırsatı kaçırmayalım’ hevesi. ‘Bak komşu ikinci bir ev aldı, öbürü de eve yatırım yaptı; bak adamların 2000 lira maaşı var, 1000 lira taksite girip alabildiğine göre biz de pekâlâ alabiliriz; aman biz de yatırım yapalım’... derken oraya bir yığılma oluyor tabii. Bu da tabii mesela piyasaya “sosyal devlet” amacıyla yapılan müdahalelerle konut sektörü, kredi sektörü üzerine baskıyla, kredi bollaşması da ortaya çıkabilir. Çünkü müdahale eden devlet de garanti veriyor demektir zaten.

Bu gibi sebeplerle bana göre kriz ortaya çıkmıştır ve bu kriz kapitalizmde, bir piyasa ekonomisi içerisinde ortaya çıkan bir krizdir ama, piyasa ekonomisinin, en azından pür piyasa ekonomisinin bir krizi değildir. Devletçi mantığın krizidir. Milton Friedman ve Anna Schwartz’ın biliyorsun büyük bir çalışması var, Amerika’nın parasal tarihi ile ilgili; 100 yıllık bir dönemi kapsayan muazzam bir çalışma. O çalışmadan önce kriz Keynesyen bir şekilde izah edili-

yordu, Keynesyen yaklaşım en çok kabul görüyordu ve çözüm de ona uygun olarak harcamaları arttırmada görülüyordu. Söz konusu çalışma bu algıyı değiştirdi. Bugün kolay kolay kimse savunamıyor artık Keynesyen reçeteyi, ancak bu çalışmadan haberdar olmayan kişiler savunuyor. İleride zannediyorum buna benzer çalışmalar çıkacaktır. Mesela kredi genişlemesiyle ilgili birtakım çok daha somut rakamlar falan ortaya çıkacaktır. Ama iktisadi krizler olabilir, ortada hiçbir şey olmasa bile bir sektörde işlerin iyi gitmesi o sektöre bir kaynak akışına, yatırım akışının fazlalaşmasına sebep olabilir. O sektörde krizler olabilir. Benim kanaatim şu: piyasa ekonomisinin işlemesine izin verilirse eğer, devlet müdahalesi, keyfi müdahaleler olmazsa bu krizler çok tahripkâr hale gelmeden fark edilebilir ve düzeltilebilir. Nasıl düzeltilir? Mesela bir sektörde ortaya çıkar bu kriz, o sektörde yatırım yapan insanlar problemi gördükleri için kendilerini kurtarmaya çalışırlar. Ama devlet müdahale ettiği zaman sektörden sektöre bulaşıyor ve şişiyor, büyüyor. Devlet de perde çekiyor önüne, kimse görmesin diye. Bence, toparlamak gerekirse, bu piyasa ekonomisinin krizi olmaktan ziyade devletçi iktisat anlayışının krizidir.

Piyasa ekonomisinin işlemesine izin verilirse eğer, devlet müdahalesi, keyfi müdahaleler olmazsa bu krizler çok tahripkâr hale gelmeden fark edilebilir ve düzeltilebilir. Nasıl düzeltilir? Mesela bir sektörde ortaya çıkar bu kriz, o sektörde yatırım yapan insanlar problemi gördükleri için kendilerini kurtarmaya çalışırlar. Ama devlet müdahale ettiği zaman sektörden sektöre bulaşıyor ve şişiyor, büyüyor. Devlet de perde çekiyor önüne, kimse görmesin diye.

Eskişeni: Hocam, son olarak ben Türkiye’deki liberal düşünce geleneğiyle ilgili bir soru soracağım. Türkiye’de bir liberal düşünce geleneği var mıdır? Liberal Düşünce Topluluğu bu geleneğin neresinde bulunmaktadır? Osmanlı’dan günümüze liberal düşüncenin Türkiye’deki serüvenini kısaca bize özetleyebilir misiniz?

Atilla Yayla: Türkiye’de liberal açılımlar olmuş, 1800’lerden itibaren. Hangi faktörlerin etkisiyle bunun olduğuna bakılırsa, dış faktörler bazen daha be-

lirgin görünmüş olsa da, Türkiye her başı sıkıştığında liberalleşme istikametine yönelmek zorunda kalmıştır. Çünkü karşısındaki güç, Avrupa, bir zamanlar Osmanlı'dan geride olan güç, Endüstri Devriminden itibaren liberalleşme sürecine girmiş ve liberalleştiği de güçlenmiş. Mesela daha güçlü ekonomi demek daha geniş vergi tabanı demek; daha geniş vergi tabanı daha kuvvetli ordu demek; efendim, daha geniş ekonomi demek, daha çok bilimsel araştırma, teknolojik araştırma demek, daha çok eğitime yatırım demek, vs vs... Bunu gördüğü için Osmanlı da, adım adım 19. yüzyılın başından itibaren Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı vs. gibi, Meşrutiyet I, Meşrutiyet II gibi şeylerle hep liberalleşmeye çalışmış. Fakat tabii Osmanlı'nın kültürel hayatı, Osmanlı'daki siyasi gelenekler Avrupa'daki kadar etkili olmamış.

Belki de demokrasi öncesindeki en önemli liberal oluşum Hür Fikirler Cemiyetinin oluşumudur. Hür Fikirler Cemiyeti küçük bir cemiyet fakat 11 ay yayınlanan dergilerine baktığımız zaman dünya gündemini ve liberal fikriyatı çok iyi yakaladıklarını ve izlediklerini görüyoruz. Mesela, bir defa Kemalizm'den bahsedilmiyor.

Bizde temel endişe, şöyle söyleyeyim, Avrupa'da güçlü devletler bir sonuç, güçlü ordular bir sonuç, sebep değil. Bizde tersi olmuş. Bizde, güçlü bir devlet ve güçlü bir ordunun önce geldiği zannedilmiş. Ve dikkat edersen, Batılılaşma literatüründe hep baktığımızda hangi görüşten olursa olsun bütün yazarlar Osmanlı'da devleti kurtarmaktan bahsediyorlar. Devleti kurtarma derdindeler. O zaman da tabii ki temel liberal değerleri savunma durumunda ve sistematize etme durumunda, ona dayanan sistemler kurma durumunda olamıyorlar. Halbuki, bireyi esas alan, bireyin haklarını esas alan, toplumsal barışı esas alan, piyasa ekonomisi, özel mülkiyeti esas alan bir yapılanmaya gidebilseydi Osmanlı İmparatorluğu belki de işte ekonomisi toparlanacaktı, toplumun değişik unsurları arasında beraber yaşama iradesi kuvvetlenecekti ve beklemedikleri sonuç, yani kuvvetli devlet ve ordu da bunun sonucu olarak ortaya çıkacaktı. Ama bunu görememişler, tersinden yapmışlar. Şöyle söyleyeyim, Avrupa'da at ile araba doğru yerde. At, liberal değerler, serbest piyasa ekonomisi, sı-

nırlı devlet... Araba arkasından geliyor ve bu arabanın içerisinde devlet ve ordu da var. Bizde ise tersi olmuş: ordu ve devleti (arabayı) atların önüne koymuşlar, atları geriye koymuşlar ve hadi gitsin demişler. Gitmemiş tabii ki. Bizim tarihimiz böyle.

Buna karşılık liberal fikir adamları çıkmış, Sakızlı Ohannes Efendi gibi, Cavit Bey gibi, Prens Sabahattin gibi insanları görüyoruz. Tek tük liberal yazarlar çıkmış. Ufak tefek liberal oluşumlar da var. Osmanlıda mesela siyasi hareketler olduğunu görüyoruz, Cumhuriyet döneminde Serbest Fırka hareketinde olduğu gibi liberal eğilimler olduğunu da görüyoruz. Fakat hiçbir zaman liberalizm ne bir siyasi hareket olarak süreklilik kazanabilmiş Türkiye'de, ne de bir entelektüel hareket olarak süreklilik kazanabilmiş. Çünkü yine Batı geleneğine dönecek olursak, ülkeleri var eden şey süreklilik, mesela bir Fabian Cemiyeti var 130-140 senelik bir sosyalist cemiyet. Mesela liberal bir kulüp var İngiltere'de ta 19. yüzyılda kurulmuş ve hala binası var. Partiler de aynı şekilde; mesela adını koyuyorlar, Liberal Parti, efendim İşçi Partisi, yani ideolojiyle adlandırıyorlar. O da bir avantaj aslında. Türkiye'nin bir sıkıntısı da o, ideolojiyle adlandıramıyorlar partiyi, ideolojiler de dolayısıyla kökleşemiyor ve kurumsallaşamıyorlar. 1940'da mesela demokrasiye geçildiğinde bir hareket olduğunu görüyoruz, toplumda bir hareketlenme var. En büyük hareketlenme sosyalistlerde çünkü sosyalistler yoğun bir baskı altındalar. Liberaller de baskı altında ama liberaller çok küçük, sayıca da az ve çok küçükler. Demokrasiye geçtikten sonra da muazzam bir canlanma var. İşte *Hür Fikirler Dergisini*, *Hür Fikirleri Yayma Cemiyetini* biliyoruz. Belki de demokrasi öncesindeki en önemli liberal oluşum Hür Fikirler Cemiyetinin oluşumudur. Hür Fikirler Cemiyeti küçük bir cemiyet fakat 11 ay yayınlanan dergilerine baktığımız zaman dünya gündemini ve liberal fikriyatı çok iyi yakaladıklarını ve izlediklerini görüyoruz. Mesela, bir defa Kemalizm'den bahsedilmiyor. Diktatörya eleştirisi var, siyasi iktidarın baskısından bahsediliyor filan. Büyük hizmetleri oluyor bu fikirler cemiyetinin; ama ne yazık ki demokrasiye geçildikten sonra bir gerilim oluyor. Türkiye'nin sık şahit olduğu bir gerilim doğuyor. Gerilimde de genelde iki kanat olur. Büyük bir gerilim olduğunda üç kanat olmaz, iki kanat olur ve sen kanatlardan birinde yer almaya zorlanırsın. Demokrat Partinin iktidara gelmesinden sonra bir gerilim

doğuyor. Cumhuriyet Halk Partisinin yarattığı bir gerilim, daha sonra Demokrat Partinin yaptığı hatalar da var. Bu gerilim içerisinde kişiler, entelektüeller de tercih yapmaya zorlanıyor. Hür Fikirleri Yayıma Cemiyetindeki kişiler de tercih yapmaya zorlandıkları zaman tuhaf bir durum ortaya çıkıyor. Fikir olarak liberal bu insanlar, (demin liberallerden bahsettik ya parçalı, sekteryen, konjonktürel liberaller filan), fakat hayat tarzlarını liberalizmle özdeşleştirip bir hayat tarzı tercihi yapmak durumunda kaldıkları zaman Kemalistlere yakın duruyorlar. Çünkü liberallerin büyük bir bölümü, Ali Fuat Başgil belki biraz daha muhafazakar, işte içki içmekte, kılık kıyafette, yaşayış tarzında, işte şunda bunda Kemalistlere daha yakınlar. Ve Kemalist hayat tarzını gördükleri zaman oraya doğru ekleniyorlar ve çok komik şeyler çıkıyor. Ben bir kitap gördüm mesela, Hür Fikirler Cemiyetinin İzmir şubesi başkanının, çok arkaik bir Kemalist kitabını gördüm. Önsözünde adam anlatıyor; işte, Hür Fikirler Cemiyeti İzmir Şubesi başkanım diyor. İşte şunlar oldu, bunlar oldu diyor. Ama sonra kitabına bakıyorsun arkaik bir Kemalizm savunusu var. Burhan Apaydın da öyledir meselâ: Burhan Apaydın Hür Fikirler Cemiyetinde önemli bir kişidir. Adnan Menderes'in avukatlığını da yapmıştır. Ama tipik bir Kemalist çizgiye doğru kaymış durumda.

Dolayısıyla entelektüel bir oluşum olamamış Hür Fikirler Cemiyeti. Bunu değişik şeylerden de anlıyoruz; mesela Hayek'in *Kölelik Yolu* 1944'te çıkıyor, Türkiye'de yok, ama 1947'de var. 1947'de ilk sekiz bölümü çevriliyor. Yani o zamanın entelektüeli Batıyı takip ediyor. 1947 demokrasi umutlarının yeşerdiği bir tarih, taze bir demokrasi ortaya çıkacak beklentisi var. Entelektüeller Batıyı takip ediyor. 1947'de kitap yayınlanmış, ama demokrasiye geçildikten sonra gerilim ortamında bu da yok olmuş. Liberal fikriyatı benimseyip öncülük yapabilecek entelektüeller sağa sola savrulmuşlar. Bir kısmı siyasete girmiş, entelektüel faaliyeti bırakmış, bir kısmı gerilim ortamında CHP'ye yaklaşmış, CHP'nin parti meclisine falan girmiş. Dolayısıyla liberal bir şey ortaya çıkmamış. Bu oluşum, yani liberal hareketin ortaya çıkmaması 1990'a kadar falan sürüyor. 80'lerin sonu 90'ların başı bunun değişmeye başladığı bir dönemdir. 80'lerin sonunda, yavaş yavaş bir enformel oluşum var; 90'ların başında da bunun resmiyete aktarılması var. Bu bahsettiğim oluşum Liberal

Düşünce Topluluğu. Liberal Düşünce Topluluğu Türkiye'de, 1800'den itibaren bakılsa, 1800-2009, 200-209 senelik bir dönem içerisinde zannediyorum en sistematik, en sabırlı, en istikrarlı liberal fikir hareketidir. Zaten başka alternatifi de yok, keşke var diyebilseydik. Bu tabii bizim için, Liberal Düşünce Topluluğundaki insanlar için bazı problemler yarattı: işte dergi yok, ofis yok, gelenek yok, ne zaman nasıl davranılır bilmiyorsun. Teoriyi öğreniyorsun, bir süre sonra ama teoriyi problemlere nasıl uygulayacağını bilmiyorsun. Çünkü teoriyi öğreniyorsun

Mesela Hayek'in Kölelik Yolu 1944'te çıkıyor, Türkiye'de yok, ama 1947'de var. 1947'de ilk sekiz bölümü çevriliyor. Yani o zamanın entelektüeli Batıyı takip ediyor. 1947 demokrasi umutlarının yeşerdiği bir tarih, taze bir demokrasi ortaya çıkacak beklentisi var.

fakat kafanda sistemin enjekte ettiği refleksler, tavırlar falan var. Onları yıkmak, yeniden inşa etmek falan çileli bir iş olduğu için hatalar, eksikler, kusurlar da olmuştur belki. Derken bu oluşum bugüne kadar geldi. Bugün en büyük liberal oluşum herhalde Liberal Düşünce Topluluğudur. Umulur ki ileride başka oluşumlar da çıkar.

Eskireni: Hocam çok teşekkür ediyorum. Ekleme istediğiniz bir şeyler var mı?

Atila Yayla: Ben de bu mülakat için teşekkür ediyorum. İnşallah okuyanlara biraz yararlı olur. ■

dipnotlar

* Röportajın gerçekleştirilmesindeki yardımlarından dolayı Muhsin Doğan'a, ses kaydının metne çevrilmesindeki yardımlarından dolayı da Emine Acar'a teşekkür ederim. (Ed.)

1 Pür: İngilizce "pure" kavramının karşılığı olarak, saf, katıksız, arınmış. (Ed.)

2 Diskriminasyon (discrimination): Ayrımcılık. (Ed.)

3 Yayla'nın halen üzerinde çalıştığı, M. Skousen'in İktisat ders kitabı. (Ed.)